

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V JOSEFOVĚ

VZDUCH

ČTYŘI ŽIVLY V ARCHITEKTUŘE A UMĚNÍ základní školy

POZNÁVACÍ SOUTĚŽ pro děti

Více informací na webových stránkách Národního památkového ústavu v sekci územního odborného pracoviště v Josefově www.npu.cz

Kostely broumovské skupiny

Oblast Broumova daroval Přemysl Otakar I. v roce 1213 benediktinskému klášteru v Břevnově. Benediktini se podíleli na osídlování Broumova v polovině 13. století. Během husitských válek byl vypálen břevnovský klášter a tamější opat přesídlil do Broumova. Husité několikrát Broumov obléhali, ale dobyt nebyl. I přesto husitské války zdejší oblast neblaze postihly, stejně jako později třicetiletá válka.

☞ *Napište znění řádového hesla benediktinů (v latině nebo češtině).*

☞ *Víte kde, kdy a kým byl založen nejstarší ženský benediktinský klášter v Čechách?*

☞ *Komu je zasvěceno broumovské opatství?*

Od 2. poloviny 17. století, za opatů Tomáše Sartoria a Otmara Zinkeho, klášterní hospodářství vzkvétalo. Iniciovali rozsáhlou stavební činnost na Broumovsku.

Benediktinský klášter v Broumově získal dnešní podobu přestavbou a úpravou středověkého opevněného hradu mezi lety 1661 a 1733. Na počátku byla výstavba dnes již neexistující staré prelatury podle plánů vyhlášeného pražského architekta Carla Luraga.

☞ *Co je to prelatura?*

☞ *Znáte nějaké světské stavby, na kterých se podílel Carlo Lurago ve východních Čechách?*

Opat Otmar Zinke

Po požáru v roce 1664 získal opat Tomáš Sartorius pro obnovu kláštera stavitele Martina Reinera.

V té době byla také zahájena výstavba klášterní zahrady.

Po druhém požáru v roce 1684 se obnovy ujal italský stavitel Martin Allio.

V letech 1727 - 1733 byl vystavěn konvent s prelaturou podle plánů Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Na vnitřní výzdobě se podíleli nejlepší umělci té doby. Freskovou výzdobu

prováděli Jan Karel Kovář a Josef Hager, malířskou výzdobu Jan Petr Molitor a Felix Anton Scheffler, štukovou výzdobu Bernard Spinetti.

Tomáš Sartorius nechal po požáru roku 1684 ve spolupráci se stavitelem Martinem Reinerem a

Martinem Alliem přestavět klášterní kostel sv. Vojtěcha. Kolem roku 1721 byl znovu upraven, tentokrát Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem. Na štukové výzdobě se podíleli bratři Tommaso a Antonio Soldatiové, fresky maloval Jan Jakub Steinfels ze Steinfelsu, autorem oltářních obrazů

v bočních kaplích je Václav Vavřinec Reiner, sochařskou výzdobu provedli Matěj Václav Jäckel a Karel Josef Hiernle, který je zároveň autorem soch světců a papežů umístěných na terase před kostelem.

☞ *Vyberte si jednoho z umělců a napište, co o něm víte.*

V klášterním kostele nad kaplí sv. Kříže byla v roce 1999 nalezena kopie Turínského plátna.

Broumovská kopie Turínského plátna pochází z roku 1651. Turínský biskup Julius Caesar Bergiria ji věnoval Matouši Ferdinandu Sobkovi z Bílenberka, pozdějšímu pražskému arcibiskupovi. Ten ji daroval broumovskému klášteru. Existuje asi čtyřicet historických kopií Turínského plátna, tato je jediná ve střední Evropě, navíc patří mezi nejzdařilejší. Dnes je vystavena v klášterním refektáři, je možné ji shlédnout v rámci běžné prohlídky kláštera.

☞ *Co představuje Turínské plátno?*

Na Broumovsku se nachází unikátní soubor barokních kostelů, které spojuje jednak osoba stavebníka, broumovského opata Otmara Zinkeho, jednak otec a syn Dientzenhoferovi, kteří kostely na Broumovsku projektovali a stavěli. Architektura do krajiny zapadá nenásilně, přírodní krajinu doplňuje a rozvíjí.

Kostely bývaly stavěny na návrších jako přirozené dominanty obce, někdy i širokého okolí, tak, aby byl věřící Bohu blíž.

☞ *Kdo vládl v českých zemích v době, kdy Kilián Ignác Dientzenhofer pracoval pro broumovské opatství?*

Kilián Ignác Dientzenhofer na kresbě Jana Vilímka

V letech 1690 - 1692 nechal Tomáš Sartorius vystavět kostel v Martínkovicích. Byl prvním kamenným farním kostelem na broumovském panství, a proto tvoří jakýsi nultý článek broumovské skupiny kostelů. Od ostatních kostelů se liší svým pojetím, které je spjato s dozrívajícím raně barokním slohem.

Po smrti Tomáše Sartoria byl novým opatem zvolen Otmar Zinke, který roku 1709 přijal do svých služeb Kryštofa Dientzenhofera.

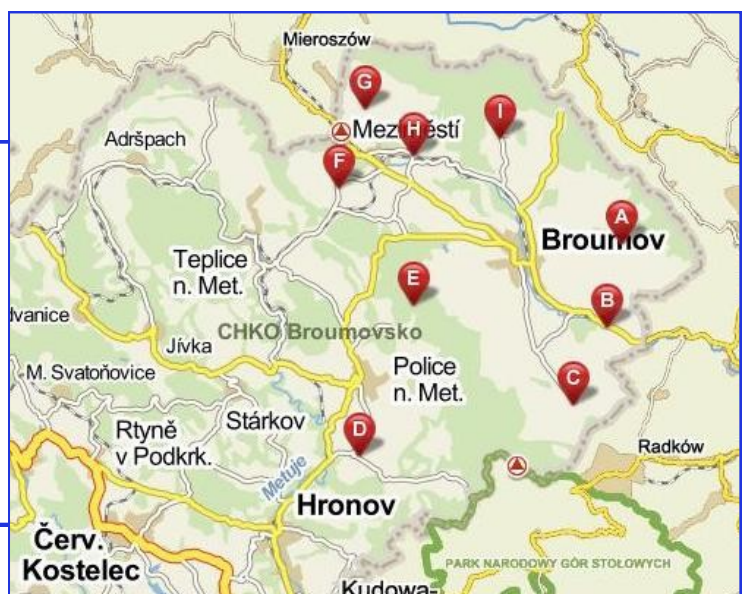
Kryštof Dientzenhofer se narodil v roce 1655. Vyučil se zedníkem. V roce 1677 přišel do Prahy, kde pracoval jako polír. V Praze se nakonec usadil natrvalo, když se oženil s vdovou po staviteli Johannu Georgu Aichbauerovi. V roce 1687 se Kryštof stal členem cechu zednického a kamenického na Malé Straně. O dva roky později získal povolení provozovat stavitelskou činnost.

☞ *Odkud Kryštof Dientzenhofer pocházel?*

☞ *Kdo je to polír?*

☞ *Jednotlivým bodům na mapě přiřaďte kostely broumovské skupiny.*

1 kostel v Božanově	A
2 kostel ve Verněřovicích	B
3 kostel v Ruprechticích	C
4 kostel v Otovicích	D
5 kostel v Heřmánkovicích	E
6 kostel ve Vižňově	F
7 kostel v Bezděkově n. M.	G
8 kostel v Šonově	H
9 kaple na Hvězdě	I

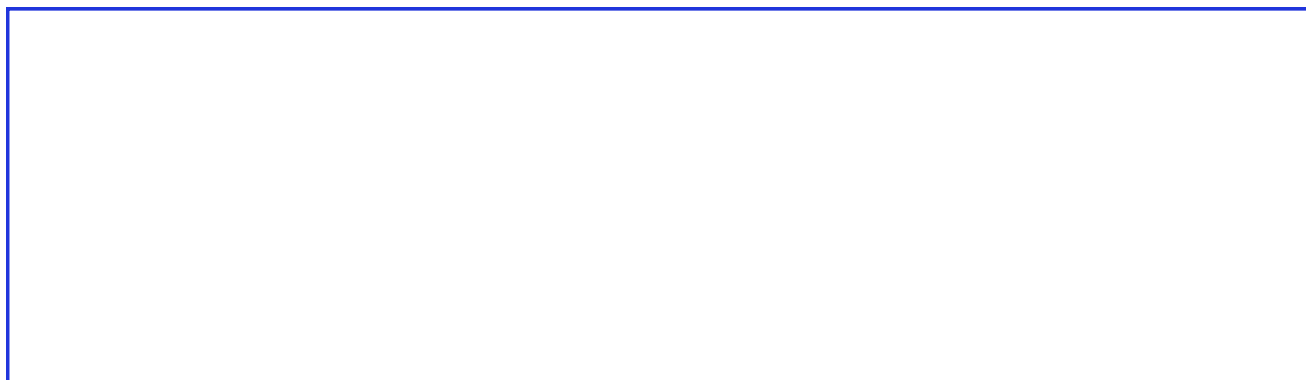
Stavba kostela sv. Máří Magdaleny v Božanově (1) začala už roku 1709 stavbou věže zřejmě ještě podle Bayerových plánů, záhy byla však přerušena a pokračovala znovu až od roku 1733 podle plánů Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Nejmladší kostel broumovské skupiny vznikl jako jediný péčí Zinkeho nástupce, opata Benna Löbla. Jediný je uzavřen systémem zděných baldachýnových kleneb. Představuje slohově nejčistší a stavebně nejdokonalejší dílo Kiliána Ignáce

Dientzenhofera.

Podle plánů Kryštofa Dientzenhofera byly postaveny kostel sv. Michaela Archanděla ve Verněřovicích (2) (1719 - 1720) a kostel sv. Jakuba Většího v Ruprechticích (3) (1720 - 1722). Kostel ve Verněřovicích byl zařízen dobovým mobiliářem přeneseným z klášterního a farního kostela v Broumově. Hlavní oltář s výjevem zjevení sv. Archanděla Michaela na hoře Gargano byl však vytvořen přímo pro tento kostel malířem Felixem Antonínem Schefflerem. Kostel vyzdobil i freskami, které byly však roku 1941 přemalovány.

☞ *Na samostatný list A4 nakreslete nebo namalujte svého archanděla.*

☞ *Znáte legendu o archandělovi Michaelovi?*

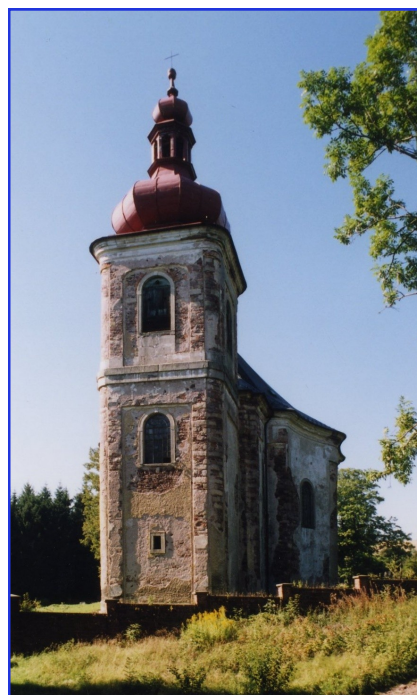

Dřevěný strop kostela v Ruprechticích byl v roce 1786 vymalován výjevy ze života sv. Jakuba, které později zanikly. Kostel sv. Jakuba Většího je architektonicky

nejčistší a nejjednodušší stavbou broumovské skupiny.

Podle starších plánů Kryštofa Dientzenhofera vystavěl jeho syn Kilián Ignác kostel sv. Barbory v Otovicích (4) (1725 - 1726). Kilián Ignác vytvořil dynamický prostor s propracovanými architektonickými detaily.

Kostel Všech svatých v Heřmánkovicích (5) (1722 - 1723) projektoval a na jeho stavbu dohlížel Kilián Ignác Dientzenhofer. Velkolepou fresku s námětem oslavy Všech svatých maloval roku

1736 Jan Karel Kovář. V 2. polovině 19. století byla přemalována. Kostel je dnes ve špatném stavebně-technickém stavu.

Kostel sv. Anny ve Vižňově (6) (1724 - 1727) představuje unikátní řešení dynamického slohu.

☞ Čím se projevuje dynamický sloh (dynamické baroko)?

Dvouvěžový kostel sv. Prokopa v Bezděkově nad Metují (7) (1724 - 1727) zdobí zejména hlavní oltář s obrazy sv. Prokopa a Vintíře od Jana Karla Kováře.

Rozlehlý kostel sv. Markéty v Šonově (8) (1726 - 1730) je působivě

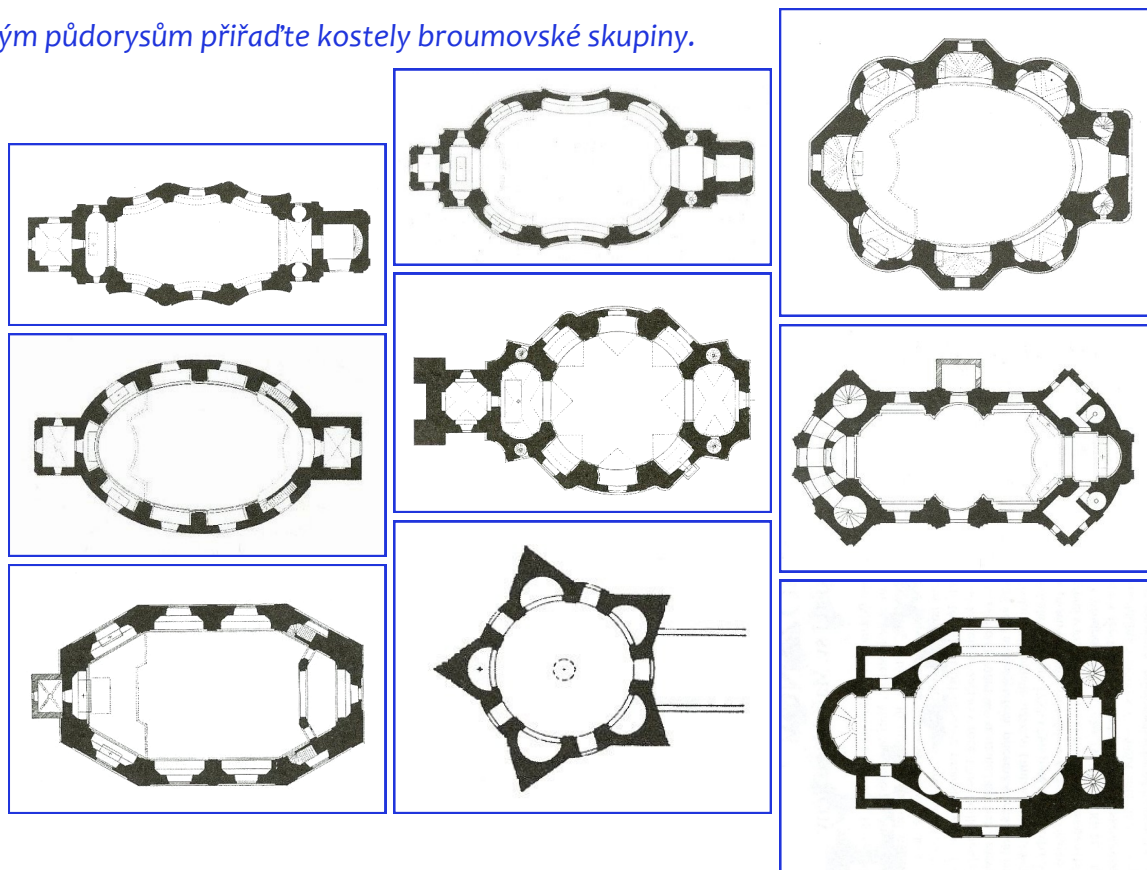
zasazen do krajiny. Jeho stavebně-technický stav je však velmi špatný.

Na kopci nedaleko Hlavňova nechal broumovský opat roku 1670 vztyčit kříž s pozlacenou hvězdou. Jeho nástupce Otmar Zinke nechal na stejném místě vystavět v letech 1723 - 1733 kapli Panny Marie Sněžné (9) podle plánů Kiliána Ignáce Dienzenhofera. Kaple byla dekretem Josefa II. roku 1787 zrušena, ale v letech 1854 - 1855 byla péčí místních obyvatel znovu obnovena. Při kapli byla roku 1747 zřízena poustevna, v roce 1787 zbořená.

☞ Patron jednoho z kostelů byl Kristovým učedníkem. Víte o koho jde?

☞ Co o této světici víte?

↻ *Jednotlivým půdorysům přiřadte kostely broumovské skupiny.*

Nedaleko kaple stojí hostinec, jehož častým hostem byl také spisovatel Alois Jirásek, malíř a ilustrátor Adolf Kašpar nebo historik Václav Vladivoj Tomek.

↻ *Znáte nějaké knihy, které ilustroval Adolf Kašpar?*

2

Varhany

Varhany, hudební nástroj, který rozeznívá vzduch vháněný měchy, patří neodmyslitelně téměř ke každému kostelu.

Za vynálezce varhan bývá považován Ktésibios z Alexandrie. Antické varhany popisuje už Vitruvius ve své práci *Deset knih o architektuře*.

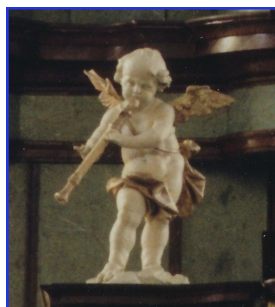
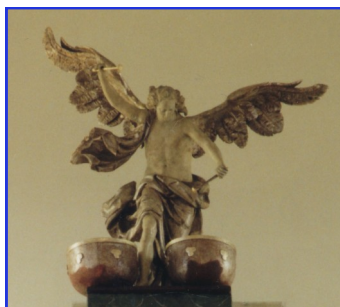
Jedny z prvních varhan na území českých zemí byly postaveny v klášterním kostele v Polici nad Metují na konci 13. století. V polovině 15. století začala vznikat první literátská bratrstva. Byla to sdružení katolických i nekatolických kostelních zpěváků. Disponovala poměrně velkým jměním, z něhož pořizovala nákladné kancionály, ale také nástroje, tedy především varhany.

Do 15. století stávaly malé varhany poblíž oltáře. Během husitských válek bylo mnoho varhan zničeno. Při obnově varhan po husitských válkách už byly často umísťovány na hlavním kůru.

Ve východních Čechách působilo několik varhanářských dílen. Na Vrchlabsku působil varhanářský rod Tauchmannů, v Orlických horách působili Španělové a Hanischové.

Do Sobotky do kostela sv. Máří Magdaleny pořídil varhany literátský sbor, nejspíše na konci 17. století. V roce 1748 postavil Ambrož Stanislav Tauchmann nástroj za 1 140 zlatých s bohatou řezbářskou výzdobou z dílny Jelínků z Kosmonos. V 2. polovině 19. století provedl Karel Guth a Karel

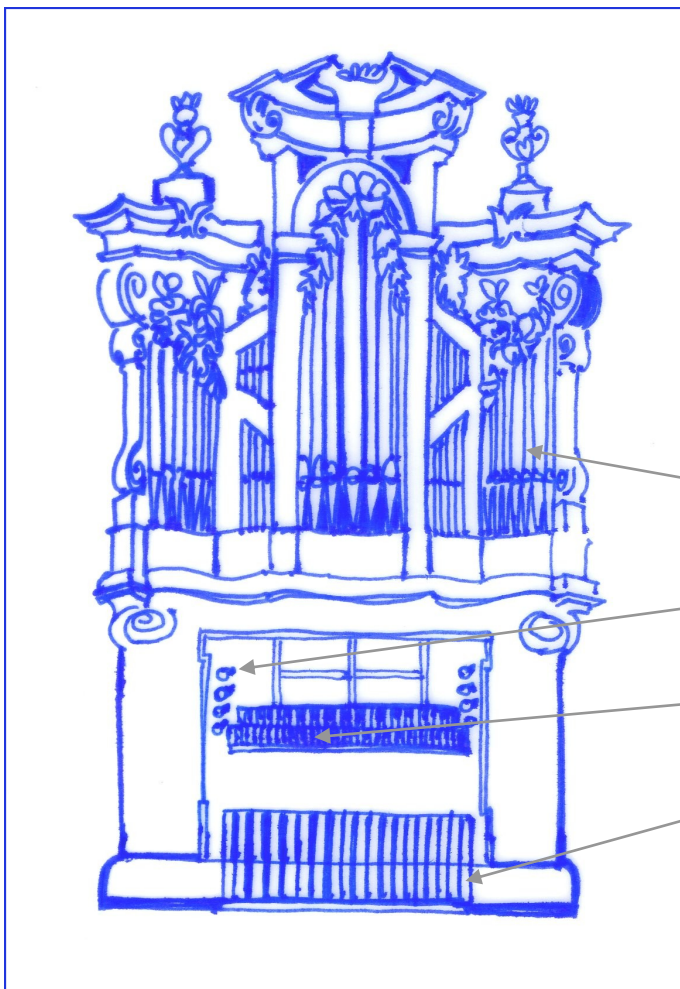
Schiffner z Prahy velkou opravu. Ve 40. letech 20. století nainstaloval Josef Ženatý z Lomnice nad Popelkou do historické skříně nový šestnáctirejstříkový pneumtický nástroj.

Na jaké nástroje hrají andělci ze soboteckých varhan (je jich celkem sedm)?

Jak se nazývá nauka o varhanách?

Doplňte do obrázku jednotlivé části varhan.

Český ráj aneb s hlavou v oblacích

Chráněná krajinná oblast Český ráj byla vyhlášena v roce 1955 zejména kvůli ochraně unikátních skalních měst. V té době se rozkládala na území o rozloze 9 253 ha. V roce 2002 byla CHKO Český ráj rozšířena na 18 152 ha. Tvoří ji tři samostatné části, největší se rozkládá mezi městy Sobotka, Turnov a Mnichovo Hradiště, druhou je oblast Maloskalska a třetí oblast Prachovských skal.

☞ *CHKO Český ráj se rozkládá na území tří krajů. Kterých?*

Na území CHKO se nachází 24 zvláště chráněných území, 2 národní přírodní památky, 11 přírodních rezervací a 11 přírodních památek, z toho na území Královéhradeckého kraje 4 přírodní památky a 3 přírodní rezervace. V Královéhradeckém kraji na území CHKO Český ráj se nachází také jedno památkově chráněné území (vesnická památková rezervace).

☞ *Víte o jakou vesnickou památkovou rezervaci se jedná?*

Jednou z přírodních rezervací jsou Prachovské skály na rozloze 261,91 ha. V roce 1637 získal panství s Prachovskými skalami Jindřich Šlik. Šlikové toto území drželi až do roku 1948. V roce 1993 bylo Šlikům toto území navraceno a ti tu dnes provozují turistické středisko ve vlastní režii.

Jedna z prvních organizovaných výprav do Prachovských skal se uskutečnila v červnu 1813, kdy do skal zavítal sám císař. V nosítkách se nechal pronést částí, která byla později nazvána Císařskou chodbou.

☞ *Který panovník se nechal nosit po skalách?*

Libuňský kněz P. Antonín Marek občas také zavedl své hosty do skal. Jičínští učitelé posílení obrozeneckým zájmem vodili do skal své studenty.

Počátek organizované turistiky v Prachovských skalách však lze datovat do června 1879, kdy pozval profesor jičínského gymnázia Antonín Vánkomil Maloch do Českého ráje Vojtu Náprstka. Přivedl s sebou další návštěvníky, mezi nimi i spisovatele Jaroslava Vrchlického, novináře Františka Šimáčka nebo zoologa Františka Vejvodského, kteří přispěli k propagaci Prachovských skal i celého Českého ráje v časopisech Světozor nebo Zlatá Praha.

☞ *Kdo byl Vojta Náprstek? Čím se zabýval?*

Vojta Náprstek pozval o prázdninách studenty do Prahy. Vybavil je potřebným nářadím, ale i radami a ještě na podzim 1879 začali vytyčovat, upravovat a značit turistické trasy. (KČT začal značit pěší turistické trasy až v roce 1889.) Souhlas s mapováním a úpravou tras vyjednal u majitele panství hraběte Ervína Schlika ředitel jičínského gymnázia František Lepař. Už o rok později vydal jeho syn Zdeněk mapu v měřítku 1:12 500. V roce 1883 vydal druhý syn Vladislav prvního průvodce po Prachovských skalách.

Hrabě Schlik rozvoj turistiky podporoval, a proto také nechal v polovině 80. let 19. století postavit jednoduchou dřevěnou restauraci, nedaleko místa, kde dnes stojí Turistická chata.

Klub českých turistů v Praze byl založen roku 1888, nedlouho potom byl založen jičínský odbor Klubu českých turistů.

☞ V kterém roce byl založen místní odbor KČT v Jičíně?

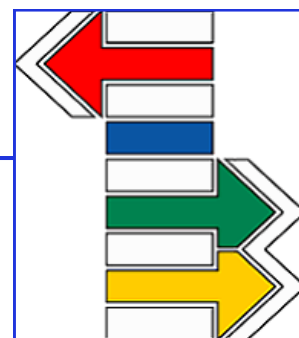

V roce 1907 jičínská studenty založili Lezecký kroužek Prachov. Světová válka veškerou činnost kroužku přerušila. Ve 20. a 30. letech se do Prachovských skal sjížděli členové Klubu alpinistů československých, kteří vydali také prvního horolezeckého průvodce Prachovských skal (*Horolezecká cvičení v Prachovských skalách 1930 - 1934*). Během okupace byla činnost Klubu alpinistů československých přerušena a horolezci ve své činnosti pokračovali pod hlavičkou obnoveného Lezeckého kroužku Prachov nebo Klubu českých turistů. Klub českých turistů vybudoval v roce 1924 uprostřed skal Turistickou chatu jako středisko a zázemí pro turisty, která slouží dodnes.

☞ Jaký význam mají barvy turistických značek?

- červená
- modrá
- zelená
- žlutá

☞ Víte, jak se jmenuje dobrý duch Prachovských skal?

4

Lovecký zámek Humprecht

Letní sídlo, lovecký zámek nechal pro svou ženu Dianu Marii postavit Humprecht Jan Černín z Chudenic. Centrální stavba obklopená rozsáhlou oborou byla postavena během dvou let. Po požáru v roce 1678 byl zámek upraven, ale po rozchodu s manželkou již Humprecht Jan nevěnoval takovou pozornost úpravě vnitřních prostor.

Hlavní sál má mimořádnou akustiku.

☞ *Nad kterým městečkem nechal Humprecht Jan Černín vybudovat lovecký zámek?*

Černínové z Chudenic byli významným českým rodem, původně pocházejícím ze západních Čech. Zastávali vysoké zemské i státní funkce. Humprechtův prastrýc Heřman působil v diplomatických službách císaře Matyáše Habsburského.

☞ *V které zemi Heřman působil?*

V diplomatické službě působil i Humprecht Jan. Několik let zastával funkci velvyslance v italských Benátkách.

Černínové významně podporovali českou kulturu i rozvoj českého jazyka. Ačkoli se Evžen Černín v době okupace přihlásil k říšskému občanství, aby zachránil své nemovitosti v Sudetech, s okupací nesouhlasil. Rudolf Theobald Černín se naopak otevřeně postavil proti obsazení Československa a v roce 1939 podepsal prohlášení české šlechty.

☞ *Čeho se týkalo prohlášení české šlechty ze září 1939?*

5

Letectví

Lidé se od pradávna snažili dobýt i oblohu. Nejstarší zprávy o funkčních létajících strojích pocházejí ze starověké Číny. Prvním skutečným leteckým konstruktérem byl Leonardo da Vinci.

☞ *Kdo byl Daidalos a co měl společného s Íkarem?*

Německý technik Otto Lilienthal sestrojil v 2. polovině 19. století kluzák, na kterém uskutečnil téměř 2 000 letů. Na jeho práci navázal trutnovský továrník Ignác Etrich a jeho syn Igo. V Horním Starém Městě vybudovali Etrichové leteckou vývojovou dílnu. V roce 1903 byl přijat Franz Xaver Wels, který měl Etrichům pomoci zkonstruovat skutečné letadlo. V díle profesora Ahlborna objevil popis semene popínavé rostliny, které je schopné překonat vzdálenost až 10 km. Podle vzhledu těchto semen stavěl Wels s Etrichem nejprve papírové modely a později i skutečný kluzák. V roce 1905 přihlásili patent, který chránil profil křídla, v Rakousku, o rok později také v USA, Francii a Itálii.

Etrich začal pracovat na stavbě velkého kluzáku s motorovým pohonem. Na podzim 1907 Wels úspěšně veřejně vzlétl. V roce 1908 byla Etrichova letecká dílna přestěhována do vídeňského Prátru. V té době u Etricha již pracoval Karl Illner.

Pro názorové rozpory se Etrichovi s Welsem rozešli a na Welsevo místo nastoupil Karl Illner. V létě 1909 Karl Illner s motorovým kluzákem na vídeňském letišti vzlétl. Dvoumístný středoplošník se širokou ocasní částí byl pojmenován Etrich II., pro svůj vzhled byl nazýván Taube (Holubice). V dubnu 1910 složil Karl Illner na Holubici pilotní zkoušky, získal tak třetí pilotní průkaz v Rakousku. Dne 17. 5. 1910 Karl Illner absolvoval první meziměstský přelet z Vídeňského Nového Města do Vídně a zpět. Na leteckou přehlídku se přišel podívat i sám císař.

☞ *Který panovník tehdy vládl?*

V listopadu 1910 dosáhl světového rekordu v délce trvání letu s letounem Etrich Taube VI.

V říjnu 1910 objednává ministerstvo války první letouny Taube pro rakouskou armádu. Zájem o Holubici měla i německá armáda, ovšem Etrich neměl v Německu patentovou ochranu, a to značně komplikovalo jednání.

Igo Etrich (vpravo) s letounem Taube.

Na počátku roku 1911 se Igo Etrich vrátil do Trutnova. Při hledání vhodného místa pro letiště mu vyšli vstříc v Josefově, kde mu armáda uvolnila část dělostřeleckého cvičiště a město postavilo dřevěný hangár s dílnou. V Josefově tak vzniklo jedno z nejstarších letišť v Čechách, které funguje dodnes.

Igo Etrich začal v Trutnově vyvíjet nové letadlo - Schwalbe (Vlaštovka). V říjnu 1911 startovala Vlaštovka na zkušební let z Josefova do Trutnova a zpět.

Po 1. světové válce se Igo Etrich věnoval zejména rodinnému podnikání.

☞ *V jakém oboru Etrichové podnikali?*

Až od roku 1928 začal opět vyvíjet, tentokrát malý uzavřený letoun pro sportovní létání. Po roce 1945 byly prototypy některých letadel předány do Národního technického muzea. Igo Etrich s rodinou byl v bouřlivých poválečných měsících vysídlen. Usadil se v Bavorsku. V roce 1954 byl jmenován čestným předsedou rakouského aeroklubu. Zemřel v roce 1967 ve věku nedožitých 88 let.

☞ *Víte, kde je Igo Etrich pochován?*

☞ *V Národním technickém muzeu v Praze v dopravní hale je zavěšen letoun. Kdo s ním létal?*

☞ *Co o tomto pilotu víte?*

Ilustrace: Viktor Blažek

Texty: Eva Macková

Foto: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově

Literatura:

Broumovská skupina kostelů Kryštofa a Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Brno 2000.

Broumovská skupina kostelů. Průvodce školou českého baroka v kraji pískovcových skal. Verněřovice 2007.

Chodějovská, E.: „Cesty, vyhlídky a rokle jmény označiti“. Počátky turistiky v Prachovských skalách. Dějiny a současnost, 2012, č. 3.

Tomší, L.: Historické varhany v Čechách. Praha 2000.

Mach, D.: Průkopníci letectví aneb na začátku bylo semínko. Krkonoše - Jizerské hory, 2007, č. 8, 9.

Elektronické zdroje:

cs.wikipedia.org

www.broumovsko.cz

www.lkp.cz

www.prachovskeskaly.cz

www.ceskyraj.ochranaprirody.cz

www.kctjicin.cz

www.ntm.cz